METAFORALARNI O‘ZBEK TILIGA TARJIMA QILISHDA KUZATILADIGAN MUAMMOLAR(INGLIZ ADABIYOTLARI MISOLIDA)

Lolayeva Gulniso Geldiyorovna
Filologiya fanlari boyicha falsafa doktori (Phd)
Qo‘ng‘irot tuman 31-sonli maktab o‘qituvchisi,
ORCID: https://orcid.org/0009-0003-9720-5407
E-mail: gulnisololayeva@gmail.com
Djaksilikova Gulbanu Satbayevna
Qo‘ng‘irot tuman 31-sonli maktab o‘qituvchisi, E-mail:
gulbanushkaa@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz adabiyoti namunalarida qo‘llanilgan metaforalarni o‘zbek tiliga tarjima qilish jarayonida yuzaga keladigan lingvistik, semantik, lingvomadaniy va uslubiy muammolar tadqiq etiladi. Metaforaning badiiy matndagi estetik vazifasi, kontekstga bog‘liq ma’nosi va muallif individual uslubini ifodalashdagi o‘rni yoritiladi. Uilyam Shekspir, Emili Dikinson va Frensis Skott Fitsjerald kabi inglizzabon adabiyot vakillarining asarlaridan olingan misollar asosida metaforalarni so‘zma-so‘z tarjima qilish, muqobil obraz tanlash, metaforik ma’noni izohlash hamda obrazlilikni qayta yaratish strategiyalari tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari metaforani tarjima qilishda nafaqat lug‘aviy ma’noni, balki uning kontekstual, madaniy va estetik xususiyatlarini ham hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: metafora, badiiy tarjima, ingliz adabiyoti, o‘zbek tili, tarjima transformatsiyasi, obrazlilik, lingvomadaniy tafovut, semantik muqobillik.

Abstract: This article examines the linguistic, semantic, cultural, and stylistic problems encountered in translating metaphors from English literary works into Uzbek. It focuses on the role of metaphor in creating imagery, conveying contextual meaning, and expressing an author's individual style. Examples from the works of William Shakespeare, Emily Dickinson, and F. Scott Fitzgerald are analysed to explore the challenges of literal translation, the selection of culturally appropriate equivalents, explanatory translation, and the recreation of figurative meaning. The study argues that successful metaphor translation requires more than lexical accuracy: it must also preserve the contextual significance, aesthetic effect, and interpretative potential of the original image.

Key words: metaphor, literary translation, English literature, Uzbek language, translation transformation, imagery, cultural differences, semantic equivalence.

Аннотация: В данной статье исследуются лингвистические, семантические, лингвокультурологические и стилистические проблемы, возникающие в процессе перевода метафор, использованных в образцах английской литературы, на узбекский язык. Освещается эстетическая функция метафоры в художественном тексте, ее значение в зависимости от контекста и роль в выражении индивидуального стиля

автора. На основе примеров из произведений таких представителей англоязычной литературы, как Уильям Шекспир, Эмили Дикинсон и Фрэнсис Скотт Фицджеральд, анализируются стратегии дословного перевода метафор, выбора альтернативного образа, интерпретации метафорического значения и воссоздания образности. Результаты исследования показывают, что при переводе метафоры необходимо учитывать не только лексическое значение, но и её контекстуальные, культурные и эстетические особенности.

Ключевые слова: метафора, художественный перевод, английская литература, узбекский язык, трансформация перевода, образность, лингвокультурные различия, семантическая альтернатива.

Kirish. Badiiy adabiyot tilining muhim xususiyatlaridan biri obrazlilik bo‘lib, metafora ushbu xususiyatni yuzaga chiqaruvchi asosiy lingvistik vositalardan hisoblanadi. Metafora muayyan predmet, hodisa yoki tushunchani boshqa bir predmet yoki hodisa bilan o‘xshashlik, assotsiatsiya yoxud konseptual munosabat asosida ifodalashga xizmat qiladi. U badiiy matnda nafaqat estetik ta’sirni kuchaytiradi, balki muallifning dunyoqarashi, qahramonlarning ruhiy holati va asarning g‘oyaviy mazmunini ochib berishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ingliz tilidagi metaforalarni o‘zbek tiliga tarjima qilish jarayoni bir qator muammolarni keltirib chiqaradi. Birinchidan, metaforaning lug‘aviy tarkibi bilan uning kontekstual ma’nosi har doim ham mos kelmaydi. Ikkinchidan, ingliz va o‘zbek tillarida muayyan obrazlar turlicha assotsiatsiyalarni yuzaga keltirishi mumkin. Uchinchidan, metaforani tarjimada saqlashga intilish ayrim hollarda matnning tabiiyligi va tushunarliligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Aksincha, obrazni oddiy izoh bilan almashtirish esa badiiy matnning estetik kuchini susaytirishi mumkin.Mazkur maqolaning maqsadi ingliz adabiyoti asarlarida uchraydigan metaforalarni o‘zbek tiliga tarjima qilishda kuzatiladigan asosiy muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etishning samarali usullarini misollar asosida tahlil qilishdan iborat.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Metaforani o‘rganish zamonaviy tilshunoslik, kognitiv lingvistika va tarjimashunoslikning muhim yo‘nalishlaridan biridir. G. Lakoff va M. Johnson metaforani faqat badiiy bezak sifatida emas, balki inson tafakkuri va konseptual tizimining muhim tarkibiy qismi sifatida talqin qiladilar. Ularning yondashuviga ko‘ra, inson mavhum tushunchalarni ko‘pincha aniq va tajribada kuzatiladigan hodisalar orqali anglaydi. P. Newmark metaforalarni tarjima qilish masalasiga alohida e’tibor qaratib, ularning ma’nosi, qo‘llanish sohasi va matndagi vazifasini hisobga olish zarurligini ta’kidlaydi. Uning yondashuvi metaforani tarjima qilishda yagona universal usul mavjud emasligini anglashga yordam beradi. Ayrim hollarda asl metaforani saqlash maqsadga muvofiq bo‘lsa, boshqa vaziyatlarda muqobil obraz yoki izohli tarjimadan foydalanish talab etiladi. E. A. Nida tarjimada mazmun va qabul qiluvchi o‘quvchining idrokini hisobga olish muhimligini ko‘rsatadi. Bu tamoyil badiiy metaforalar tarjimasida ham ahamiyatlidir: tarjima matni asl asarning asosiy g‘oyasi va hissiy ta’sirini imkon qadar qayta yaratishi kerak.

Tadqiqotda tavsifiy, qiyosiy-semantik, kontekstual va lingvomadaniy tahlil metodlaridan foydalanildi. Tahlil materiali sifatida ingliz adabiyotining taniqli namunalari tanlandi. Jumladan, Uilyam Shekspirning As You Like It va Romeo and Juliet asarlari, Emili Dikinsonning “Hope is the thing with feathers” she’ri hamda F. Skott Fitsjeraldning The Great Gatsby romanidan olingan metaforik ifodalar ko‘rib chiqildi.

Tahlilda har bir metaforaning:
1. asl matndagi lug‘aviy tarkibi;
2. kontekstual va ko‘chma ma’nosi;
3. o‘zbek tilidagi taklif etilayotgan tarjima varianti;
4. tarjimada yuzaga keladigan semantik va uslubiy muammolari;
5. ehtimoliy tarjima strategiyasi o‘rganildi.

Ingliz adabiyoti misollarida metaforalarni tarjima qilish muammolari:

1. Metaforaning lug‘aviy va ko‘chma ma’nosi o‘rtasidagi tafovut. Metaforani tarjima qilishdagi asosiy muammolardan biri uning tashqi shakli bilan anglatayotgan mazmuni o‘rtasidagi farqdir. So‘zma-so‘z tarjima metaforaning leksik tarkibini saqlashi mumkin, biroq muallif nazarda tutgan obrazli ma’noni to‘liq yetkazmasligi ehtimoli mavjud. Ushbu holat Uilyam Shekspirning As You Like It asaridagi mashhur jumlada yaqqol ko‘rinadi: **“All the world’s a stage.”** Taklif etilayotgan tarjima: **“Butun dunyo — sahna.”** Agar tarjimon ushbu ifodani “Hayot teatrga o‘xshaydi” shaklida bersa, mazmunning asosiy yo‘nalishi saqlanadi, ammo asl matndagi qat’iy metaforik tenglashtirish o‘xshatishga aylanadi. Natijada obrazning ifoda kuchi qisman o‘zgaradi.

2. Metaforaning kontekstga bog‘liq talqini. Metaforaning ma’nosi ko‘pincha alohida so‘zlar bilan emas, balki ularning matndagi o‘zaro munosabati orqali belgilanadi. Shu jihatdan Uilyam Shekspirning Romeo and Juliet tragediyasidagi quyidagi ifoda e’tiborga loyiq: **“It is the east, and Juliet is the sun.”** Taklif etilayotgan tarjima: **“Bu — sharq, Julyetta esa quyoshdir.”** Agar tarjimon jumlani “Julyetta juda go‘zal” yoki “Julyetta men uchun aziz” shaklida bersa, qahramonning munosabati umumiy mazmunda ifodalanishi mumkin, lekin quyosh obrazi orqali yaratilgan poetik ta’sir yo‘qoladi.

3. Milliy-madaniy xususiyatlar bilan bog‘liq muammolar. Metaforalar muayyan til egalarining madaniy tajribasi, urf-odatlari va dunyoni idrok etish usullari bilan uzviy bog‘liq bo‘lishi mumkin. Bir tilda tabiiy va tushunarli bo‘lgan obraz boshqa tilda qo‘shimcha izoh yoki kontekstni talab qilishi ehtimoli bor. Emili Dikinsonning “Hope is the thing with feathers” she’ri quyidagi metaforik jumla bilan boshlanadi: **“Hope is the thing with feathers.”** Taklif etilayotgan tarjima: **“Umid — patlari bor bir mavjudot.”** Mazkur metaforani “Umid — qush” deb tarjima qilish obrazning asosiy mazmunini tezroq anglashga yordam beradi. Biroq asl jumladagi “the thing with feathers” ifodasi orqali yuzaga kelgan noaniqlik va tasvirning asta-sekin ochilishi yo‘qolishi mumkin.

4. Metaforaning badiiy ta’sirini saqlash muammosi. Metafora badiiy matnda axborot yetkazish bilan birga o‘quvchida hissiy munosabat va estetik taassurot hosil qiladi. Shu sababli metaforaning ma’nosini to‘g‘ri tushuntirish har doim ham uning badiiy ta’sirini saqlashga teng bo‘lavermaydi. Masalan, Shekspirning “All the world’s a stage” jumlasini “Inson hayoti turli rollardan iborat” shaklida tarjima qilish metaforaning umumiy mazmunini izohlashi mumkin. Biroq bu variantda sahna va aktyor obrazlari yo‘qoladi, jumlaning poetik ixchamligi kamayadi. Natijalar. Tahlil qilingan adabiy misollar ingliz tilidagi metaforalarni o‘zbek tiliga tarjima qilishda bir-biri bilan bog‘liq bir necha muammo mavjudligini ko‘rsatadi. Birinchidan, metaforaning lug‘aviy shaklini saqlash uning badiiy mazmunini to‘liq saqlashni kafolatlamaydi. Ikkinchidan, metaforani izohlash mazmunning tushunarliligini oshirishi mumkin, biroq obrazlilik va estetik ta’sirni susaytirishi ehtimoli mavjud. Uchinchidan,

muqobil obrazdan foydalanish tarjima matnini tabiiylashtiradi, lekin muallifning individual uslubiga putur yetkazmasligi kerak.

Xulosa. Ingliz adabiyoti asarlarida uchraydigan metaforalarni o‘zbek tiliga tarjima qilish murakkab lingvistik va badiiy jarayon bo‘lib, u tarjimondan nafaqat ikki tilni chuqur bilishni, balki adabiy kontekst, madaniy assotsiatsiyalar va muallif uslubini to‘g‘ri anglashni ham talab etadi. Tahlil natijalari metafora tarjimasida quyidagi xulosalarni shakllantirish imkonini beradi.

Birinchidan, metaforani so‘zma-so‘z tarjima qilish ayrim hollarda samarali bo‘lsa-da, uning kontekstual va estetik ma’nosini to‘liq saqlash uchun yetarli bo‘lmasligi mumkin. Ikkinchidan, metaforani izohlash yoki muqobil obraz bilan almashtirish tarjimaning tushunarliligini oshirishi mumkin. Biroq bunday usullar muallif yaratgan obrazning o‘ziga xosligi va badiiy ta’sirini susaytirmasligi lozim. Uchinchidan, metaforani tarjima qilishda uning alohida jumladagi ma’nosi bilan cheklanmasdan, asarning umumiy mazmuni va obrazlar tizimi bilan aloqasini ham hisobga olish zarur. To‘rtinchidan, tarjimon uchun eng muhim vazifa asl matnning lug‘aviy shaklini mexanik ravishda takrorlash emas, balki uning mazmuniy, estetik va uslubiy xususiyatlarini o‘zbek tilida imkon qadar uyg‘un qayta yaratishdir. Shunday qilib, ingliz adabiyotidagi metaforalarni o‘zbek tiliga tarjima qilishda asl obrazni saqlash, muqobil obraz tanlash, metaforani izohlash va kontekst orqali ma’noni ochish kabi strategiyalarni o‘zaro uyg‘un qo‘llash maqsadga muvofiqdir. Bu yondashuv tarjimaning semantik aniqligi, badiiy tabiiyligi va estetik ta’sirini ta’minlashga xizmat qiladi.Yuqorida keltirilgan misollardan xulosa qilib, metaforalar biror tilning ekspressiv-stilistik va milliy-madaniy xususiyatlarini ko‘rsatishga yordam beradi. Shuni esda tutish kerakki, metaforalar tilning juda kuchli vositasidir va ular o‘quvchilarning fikrlash va his qilish uslublariga katta ta’sir o‘tkazadi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Lakoff, G., & Johnson, M. Metaphors We Live By. Chicago: University of Chicago Press, 1980.
2. Newmark, P. A Textbook of Translation. New York and London: Prentice Hall, 1988.
3. Nida, E. A. Toward a Science of Translating: With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating. Leiden: E. J. Brill, 1964.
4. Dagut, M. B. Can “Metaphor” Be Translated? Babel, 22(1), 1976, pp. 21–33.
5. Dickins, J., Hervey, S., & Higgins, I. Thinking Arabic Translation: A Course in Translation Method: Arabic to English. 2nd ed. London and New York: Routledge, 2017.
6. Shakespeare, W. As You Like It. Edited by Juliet Dusinberre. Arden Shakespeare, 2006.
7. Shakespeare, W. Romeo and Juliet. Edited by René Weis. Arden Shakespeare, 2012.
8. Dickinson, E. The Poems of Emily Dickinson: Reading Edition. Edited by R. W. Franklin. Harvard University Press, 1999.
9. Fitzgerald, F. Scott. The Great Gatsby. New York: Charles Scribner’s Sons, 1925.